

Beszámoló a Kállai Ernő művészettörténeti és műkritikai ösztöndíjhoz

Zsikla Mónika

Károlyi Zsigmond életművének feldolgozása

Károlyi Zsigmond művészként és tanárként is meghatározó alakja az elmúlt évtizedek hazai kortárs művészeti közegének. Tanárként hozzá kötődik a Képzőművészeti Egyetem 1990-ben indult, első radikális stúdiómozgást folytató osztálya. Ebben az időszakban Károlyi irányítása alatt számtalan, napjainkban is jelentős festészetteoretikai szöveg került lefordításra (kéziratban: *Festők a festészetéről*). A '70-es évektől tagja volt a progresszív szemléletű Rózsa-kör avantgárd csoportosulásnak. Ekkor készültek konceptuális fotó munkái, amelyeket a '80-as években fotó alapú festmények és montázsok, majd 2000-tól figuratív vászonképek követtek.

Károlyi életművének komplexitásával 2012 tavaszán, egy műtermi látogatás során szembesültem, és 2013-ban a Kállai Ernő ösztöndíj keretén belül életműve feldolgozására vállalkoztam. Az ösztöndíjas időszak első évét a nagy rendrakás kezdeteként jellemezném. Károlyival együttműködésben belekezdünk az oeuve- katalógus megszerkesztésébe, amely jelenleg már több mint nyolcszáz tételből áll, valamint a kéziratok, feljegyzések, publikációk, dokumentációk és művek rendszerezésébe, amelyek egy jövőben készülő monográfia alapjait képezik. Az oeuvekatalógus szerkesztése mellett Lugosi Lugo László segítségével megkezdődött a művek digitális fotódokumentálása is, aminek köszönhetően az elmúlt időszakban több mint négyszáz előkerült műről készült digitális reprodukció. A reprodukciók saját nyilvántartási számozással organikusán kapcsolódnak egybe a készülő oeuve- katalógus rendszerével.

Az életmű első '80-as évekig tartó szakaszából szinte minden mű katalogizálásra került, és Tóth Árpádnak köszönhetően 2013. novemberben, a Neon galériában a nagyközönség is láthatott egy válogatást *Kívül- Belül* címmel Károlyi eddig nagyrészt publikálatlan fotómunkáiból. A '70-es években készült munkák a NEO-ROSE kiállítás sorozat részeként szorosan kapcsolódnak az egykori Rózsa kör máig hézagokkal teli történetéhez. Károlyi 1971-76-ig volt a Magyar Képzőművészeti Főiskola hallgatója, ahonnan társaival nap, mint nap átvonultak a Rózsába. A legendás presszóba, amely a hetvenes években, egy progresszív művészkultúrát funkcióját is betöltötte, „1976-tól egy főleg képzőművészeti főiskolásokból álló társaság ebben az Andrassy úti presszóban találkozott, és a közös művészi törekvések jegyében kvázi-csoporttá szerveződött. Elutasították a kor művészetelméletét és gyakorlatát, és olyan expanzionista törekvésekkel kísérleteztek, mint az environment, a happening, a fluxus és az akció. A Rózsa presszó név idővel metaforává lett: egy társaság gondolkodásának és életérzésének a hívőszava.”¹ A szerveződés azonban bizonyos értelemben skizofrén helyzetet teremtett. Károlyi növendéktársaival a Főiskola elvárásainak megfelelően akadémiai szemléletű, hagyományos képtípusok ismételtetésével tudta le a kiszabott penzumot, mielőtt kivonult a Rózsába. Az „önképző körbe”, ahol a progresszió forradalma olyan underground ikonok intellektuális hatásai mentén szerveződött, mint Erdély Miklós, Birkás Ákos vagy Bódy Gábor. A közösség és a nagy generáció jelenléte katalizátorként formálta a rózsás ifjak szemléletét az intézményi művészet avétos újgyakorlataitól az új irányokba mutató underground művészete felé. Az ebből az időszakból származó munkák hűen tükrözik a kialakult helyzet kettősségét, a Bonnard és Morandi nyomán festett csendélet beállításokkal párhuzamosan Károlyi ekkor készíti első fekete-fehér analóg fotográfiait. A fotókról visszaköszönő motívumok a műtermek és a festészet

¹ L. Molnár Mária: *Rózsa-metafora*, in. Új Művészet 1999. május (5). , 18-19.

gyakorlatának olyan alapkellékei, mint a festőállvány (*Festőállvány-festmény-perspektíva*, 1975.), képerkeret (*Cím nélkül*, 1975.), tükör, üveglap, vagy a petróleumlámpa (*Visszafelé nyíló ablak*, 1976., *Tükörél- tükörfordítás*, 1976.). A főiskolai évek alatt Károlyi kitüntetett figyelemmel fordult a festő Czimra Gyula életműve felé, reciklált motívumai nem csak újra és újra megjelentek művein, hanem speciális kölcsönhatásokba is kerültek egymással. „Tanulmányozni kezdte Czimra petróleumlámpás-tükros képeit, és rájött arra, hogy a tükör elé állított tárgy szituációja analóg azzal a helyzettel, mely egy képet és környezetét a festő/néző terével összekapcsol. Hasonló beállításokat konstruált fényképezőgépe számára.”² Fotóinak szerkesztett tükörtereiből ekkor nagy ritkán a fiatal művész képe is visszatükröződött, *Ön/Arc/Kép/ Festő*, (1976).

'76-ban egy hétféligi Rózsa presszó akcióval egy időben a Főiskola KISZ klubjában egy Czimra Gyula environmentet épített, és az önálló akciót egy levelezőlap nagyságú cédulán hirdette. A hely és környezet specifikus mű létrehozását néhány rózsás a lázadás meghekeléseként értelmezte, és a Főiskoláról történő kivonulásukra adott bevonulás választ árulásnak tekintették. Károlyi így emlékezett vissza erre: „Bizonyos értelemben sokkal szűkebb, műtermi jellegű, festészeti meta problémákkal foglalkoztam. Inkább a festésből jövő ön reflexív, tautologikus dolgok azok, amik engem érdekelték, és bármennyire is akartam volna, saját árnyékomat átugrani nem tudván, ez a fluxusos könnyedség, ez nem ment nekem. Ilyen értelemben Ernő vagy Fazekas Gyuri, Koncz Andris, Pecásról nem is beszélve, ők sokkal direkter dolgoztak a tradicionális műformák meghaladásán.”³ A '76-os environment „környezetében jelen volt már Károlyi későbbi műveinek minden lényeges eleme, a térben nem Czimra- képek kerültek bemutatásra, csupán motívumaik: szék, petróleumlámpa, staffelei. A kiállított tárgyak egy vonal mentén helyezkedtek el... ”⁴ és ez a vonal a későbbi munkákon újabb és újabb konnotációkkal ruházódott fel. A Czimra akció egy vonalra komponált térben a vonal a sík és a tér metszetét jelentette, majd ugyanez a vonal a készülő fotók esetében a két expozíció között eltel meghatározhatatlan terjedelmű idő intervallum képi manifesztációjaként került a figyelem középpontjában. Károlyi a nagyítások készítése során egyre tudatosabban kezdett el a fotótekerics képkockái között elhelyezkedő, és lenagyítás után fekete csíkként megjelenő felületekre (oszlopok, csíkok, jelen) koncentrálni. Az elválasztó/összekötő csíkok alapján minden vizsgált képpár egymással múlt- jelen viszonyban van, vagyis egy expozíciót követően a következő készülő kép, már csakis potenciálisan egy jövőben létrejövő felvétel lehet. A képkockák közötti vonal/oszlop az egymást követő képek készülése között eltelt idő alapján jelenthet húsz évet, egy napot, vagy akár egyetlen másodpercet is. A felvételek sorba rakásával pedig a film egymást követő kockái időrendi sorozatokat adnak ki. Ez a gondolatkör az 1977-es párizsi biennálé *Egyenes Labirintusának* vetítésében⁵ konkludált, amelyért Károlyi '77-ben megkapta a chicagói Theodoron Fondation díját.

Idővel a petróleumlámpás és önarcképes fotókon megjelenő tükrök is vonalakra/csíkokra redukálódnak: „a narcisztikus, caravaggios tükör problémát odáig kellett vinnem, amikor én már nem vagyok a tükörben. Amikor az egész tükör már csak egy vonal, ami persze megint csak

² Beke László: *Károlyi Zsigmond- a jelenlét mint utópia*, in. *Mozgó Világ*, 1979/1. , 121.

³ Stima Klára: *Interjú Károlyi Zsigmonddal*, 1998. publikálatlan kézirat

⁴ Beke László: *Károlyi Zsigmond- a jelenlét mint utópia*, in. *Mozgó Világ*, 1979/1. , 121.

⁵ Uott., 122.: „Az 1977-es párizsi biennálé terme vonal mentén elrendezett „labirintus”, ahol ugyanúgy nincs jelen reális tükörlap, mint a filmben. A tükör hiánya azonos a szituáció szimmetriatengelyével, mely egyúttal a terembe kerülő néző menetiránya. Két gézfüggöny között megyünk keresztül, balról és jobbról egy-egy diát vetítenek. Mindkét kép ötször jelenik meg, két átlátszó felület két-kép oldalán, ahol kölcsönösen kioltja egymást, a szemközti falon, továbbá az áthaladó néző testén. A két (azonos) dián Károlyi éppén a képmezőbe lépő alakja látható. A kép/művész és a reális/néző optimális helyzetben egybeesik, illetve a látvány ezen a ponton eltűnik. Az egyenes labirintus bejáratl szembeni falán egyre-másra megjelennek a terem előtt elhaladók (a kívülálló) árnyképei.

elemi dolog, mert ugyanúgy kettéosztja a világot jobbra és balra, és egy relációt megidéz...⁶ A filmszalagok repetitív tagolási struktúrája 1978-ban a Bercsényi Klub *Egyenközű párhuzamosok* című kiállításán festett felületekre komponálva köszönt vissza. Károlyi ekkor négyzet alakú fehérre festett farost lemezeket helyezett egymás mellé a falra. A fehérre festett lemezek két függőleges szélén keskenyebb sávokat befestetlenül hagyott, mintha azok a fehér mezőket kereteznék. A szemközti falon pedig ugyanolyan magasságban keskenyebb, farostlemez csíkokat rögzített.

Az évtized végére az „X- korszak” művein az ismétlődő csíkok/vonalak már keresztezik egymást. Az egymást követő periódusok kutatása rávilágított, hogy Károlyi esetében az évtizedek elhatárolását szimbolikusan kell tekinteni. Évtizedeken átívelő korszakainak egyik emblematikus műve a *Kívül-Belül*, amely egy 1968-ban készült fekete-fehér fotó aktuális újrafogalmazása. És itt a hangsúlyt az aktuálisra kell fektetni, ugyanis ez a 68-as fotó szinte húsz éven át „alapképként” határozta meg a készülő művek problémafelvetését. A fotón szereplő állványzat központi X motívuma főszereplőként töltötte ki a fotómontázsok, fotófestmények, majd később a festett vásznak felületeit, vagyis mint kiindulási nullpont az életmű egyik origójának tekinthető.

Ez úton is szeretném megköszönni a tisztelt kuratóriumnak, hogy a Kállai Ernő művészettörténeti és műkritikai ösztöndíj keretében Károlyi Zsigmond életművével foglalkozhattam.

További feladatok és a kutatás folytatása:

A következő év legfontosabb feladata az oeuvre-katalógus szerkesztésének befejezése, a lappangó művek felkutatása, és a kéziratok, jegyzetek, dokumentumok és a több száz darabos reprodukciókat és dokumentumokat őrző diatár katalógizálása. Az előkerülő művek digitális reprodukálása és egy készülő életmű kiállítás és monográfia előkészítése.

Az ösztöndíj időszaka alatt megjelent publikációm:

A vonal és ami előtte van, Balkon 2013/2

Erdélyi Gábor és a peremlét, Flash Art 2013/1.

Időtlen rend, Műértő 2013. április

Strasszos borzongás, Műértő 2013. május

Monokróm törzsasztal, Flash Art 2013/3.

Képek a szalonból / CAFÉ À VIDYA / Balkon 2013/ 7-8.

Late Works/ Kései munkák- Szinyova Gergő, Paksi Képtár, katalógus 2013.

Károlyi Zsigmond: Kívül- Belül (művek a '70-es évekből), Balkon 2013/11-12.

Pictures from the Parlor / CAFÉ À VIDYA / The Exhibition of Eszter Szüts and Iván Patrik Kund/Balkon Yearbook 2013.

Zsikla Mónika
Budapest
2013. december 11.

⁶ Zsikla Mónika: *Beszélgetések Károlyi Zsigmonddal*, 2013. Kézirat